

MEDELHAVSMUSEET
STATENS MUSEER FÖR VÄRLDSKULTUR

ROMARRIKET

SAMMANFATTNING AV UTSTÄLLNINGEN

Grundskola åk 4-9, gymnasieskola och vuxenstuderande i ämnena Historia, Religion, SO

Vägledning för lärare att genomföra en egen visning med sin klass

Introduktion

Denna vägledning och sammanfattning av utställningen om Romarriket och antikens Rom på Medelhavsmuseet i Stockholm kan användas av dig som lärare när du på egen hand leder runt dina elever i utställningen och berättar om det som visas. Vägledningen ger tips, fakta, sammanfattning, upplägg, samt vissa höjdpunkter och intressanta föremål, avdelningar och teman att visa och berätta om.

Arbetsuppgifter och övningar som lärare och elever kan använda sig av i samband med museibesöket finns i dokumentet "Romarriket. Lärarhandledning fysiskt skolprogram och egenledd klass".

Inled din visning i centralhallen genom att presentera museet. Fortsätt därefter fram till avdelningen om antikens Rom i lokalens främre hörn och nisch, och håll där en introduktion.

Det utställda materialet är för tillfället sparsamt, men genom föremålen och utbudet går det ändå att presentera, diskutera och visualisera flera teman:

Skulpturer och romerska porträtt

Livet på Caesars tid

Män, kvinnor, barn, medborgarskap och slavar

Mytologi

Arvet från antiken går hela tiden som en röd tråd.

INTRODUKTION

Med antiken menas ofta den tidsperiod runt Medelhavsområdet som varade från ca 800 f.v.t. till 476 e.v.t. (Västromerska rikets fall).

Det romerska riket växte från en liten statsstat på den italienska halvön till ett imperium som sträckte sig över stora delar av västra och södra Europa, Nordafrika och Mellanöstern. Inledningsvis var Rom en statsstat och ett kungarike (ca 753 f.v.t. – 509 f.v.t.). Efter att tyranniska härskare störtats blev riket en republik där makten spreds och delades bland fler individer och folkrepresentanter utsågs för att leda och styra riket (509 f.v.t. – 44 f.v.t.). Efter att militären och politikern Gajus Julius Caesar tagit makten i Rom, men därefter mördats och ett inbördeskrig följt, tog slutligen hans adoptivson Augustus (Octavianus) makten och gjorde sig till enväldig kejsare. Kejsardömet levde vidare förbi delningen av riket (i västlig och östlig del) till Västromerska riket fall år 476 e.v.t. och Östromerska (Bysantinska) rikets fall år 1453.

Arvet från Romarriket och antikens Grekland ligger till grund för stora delar av det moderna västerländska samhället. Eftervärlden har ofta blickat tillbaka till antiken, och till och med upphöjt epoken till ett ideal. Demokrati, teater, filosofi och naturvetenskap har alla sitt ursprung i Grekland, och vi kan än idag se en stor påverkan från romarna i västerländsk politik, juridik och konst.

Museets skulpturer, vaser och andra föremål kan berätta om olika aspekter av livet i Medelhavsområdet: religion och mytologi, politik, dagligt liv, begravningar, identitet, skönhetsideal, slaveri och världsbild.

Den forntida Medelhavsvärlden såg väldigt olika ut under olika perioder, från bronsålderns befästa palats och den klassiska tidens små grekiska statsstater till de stora hellenistiska och romerska imperierna. Kulturerna var inte isolerade från varandra, utan möttes genom både handel och krig. Utvalda föremål kan ge oss en uppfattning om de kontakter som existerade. Etruskerna i Italien påverkades av grekerna, och påverkade i sin tur romarna. De ökade kontakterna mellan olika regioner gjorde romarriket till ett mångkulturellt samhälle.

Religionen var en viktig del av det dagliga livet under antiken. Människor tillbad gudarna genom att skänka gåvor till dem på tempelplatsen. Gudar som avbildades i form av stora marmorstatyer som smyckade offentliga platser eller förmögna hem. Grekiska reliefer och romerska porträtt visar även hur de döda förfäderna vördades.

Andra skulpturer är propagandabilder av härskare och deras familjer. Många föremål som bevarats kommer från den styrande eliten. Andra grupper i samhället, t ex slaverna, är svårare att studera idag. Grekerna dekorerade ibland sina vaser med bilder ur det vardagliga livet men också scener ur mytologin. Myterna kan bygga på verkliga händelser i äldre tidsperioder, men har omvandlats till historier som förklarade mycket av den värld man själv levde i. Vasbilderna säger också något om den senare tid då de målades. Många av dessa berömda antika myter är aktuella än idag, inte minst genom filmer och annan populärkultur.

SKULPTURER OCH ROMERSKA PORTRÄTT

Under antiken hade större skulpturer alltid en bestämd funktion. Avbilder av gudar och andra mytologiska figurer kunde vara kultstatyer, utsmyckningar på tempel och offentliga byggnader, eller dyrbara offergåvor.

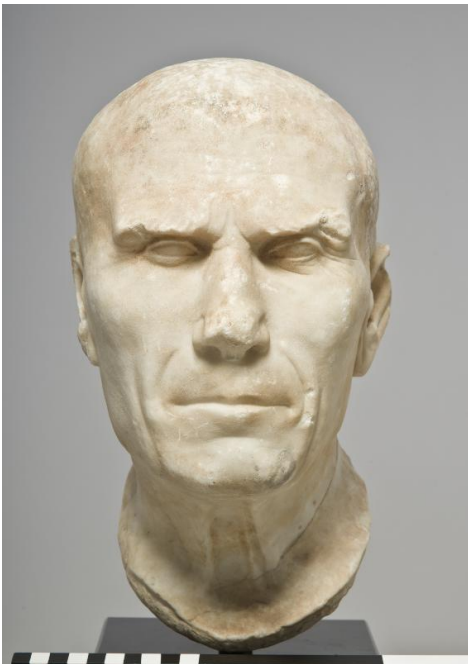
Människors avbilder var oftast gravmonument, minnesmärken över bemärkta personer, eller porträtt av härskare. De flesta människor blev aldrig avbildade. De som ändå blev det, blev det oftast bara en enda gång – vid graven som minne till eftervärlden. Marmorskulpturerna var ursprungligen bemålade i starka färger för att se så levande ut som möjligt. Den grekiska skulpturkonsten kom att starkt påverka först etruskerna och sedan romarna.

Den romerska porträttkonsten är känd för att under vissa perioder vara väldigt realistisk, och därmed markant annorlunda och lätt att skilja från människoavbilder från t ex Grekland, Egypten och Mellanöstern.

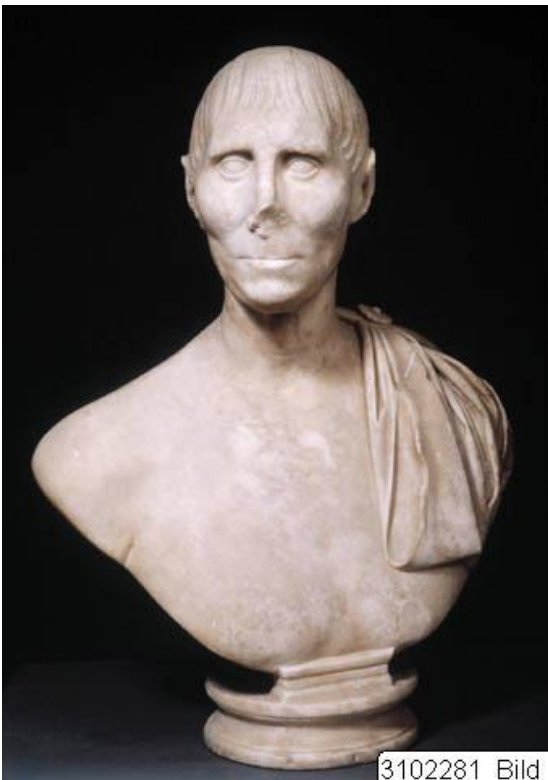

12450D_Bild

Jämför gärna den romerska kopian av en grekisk boxare med det republikanska porträttet (nästa sida) som står vid varsin pelare. Boxaren speglar det grekiska idealet från Aten på 400-talet f.v.t.: ung, allvarlig man med välutvecklad fysisk förmåga – en perfekt övermänniska, svår att skilja från gudar och hjältar om man tar bort huvudskyddet. Romaren är gammal, rynkig och flintskallig och utstrålar jordnära romerska dygder som värdighet, handlingskraft, slughet och praktiskt sinnelag.

Den romerska eliten identifierade sig väldigt starkt med den egna släktens historia. Porträttlikhet var viktigt för att bevara de avlidna förfädernas ansiktsdrag för kommande generationer.

3102281_Bild

Ett exempel är en byst av en officer från kejsar Trajanus tid. Det åldrade, magra ansiktet (med saknad nästipp) står i kontrast mot den heroiskt nakna, muskulösa kroppen. Andra grupper i samhället, t ex de frigivna slaverna, fann sin identitet i yrkeslivet och avbildas på gravreliefer "på jobbet". T ex före detta slaven Titus Aelius Evangelus i sin textilverkstad.

10096D_Bild

Förfadersporträtt kunde förekomma såväl i hemmen, som vid gravarna som låg längs vägarna och utanför stadsgränsen.

Det finns en stor variation av människor: män, kvinnor, äldre och yngre, men de absolut flesta porträtt är naturligtvis välbärgade, fria och ibland mäktiga romare. Några av museets porträtt är identifierade med historiska personer: kejsar Titus, hans dotter Julia, kejsar Hadrianus maka Sabina, och ett ungdomsporträtt av den blivande kejsar Commodus. Sådana skulpturer var en del av den statliga propagandan och fanns över hela det romerska imperiet.

3102290_Bild

Kejsar Titus och hans dotter Julia

Porträtten kan dateras med hjälp av variationer i utseende och teknik. Frisyrmodet skiftade ofta, och ett porträtt kan med ledning av frisyren dateras med endast några få års felmarginal. Några av kvinnornas frisyrier är väldigt komplicerade och kan vara avbilder av peruker. Till en början hade männen slätkammade frisyrier, men från mitten av 100-talet e.v.t. blev det modernt med stort lockigt hår och skägg. Under 200-talet e.v.t. markeras hår och skägg ofta endast med täta mejselhugg. Vid samma tid började man rista in pupill och iris i de tidigare släta ögonen. Det är viktigt att komma ihåg att de romerska porträtten varit målade i starka färger – de skulle se levande ut.

Fördjupning: Sedan åtminstone 500-talet f.v.t. hade romarna gjort dödsmasker i vax eller lera av de avlidnas ansikten för att bevara dem för eftervärlden, och som en del av den religiösa kulten. Maskerna användes i kulten av förfäderna, som var mycket viktig för släktens identitet.

De porträttlika bilderna visades upp vid begravningar och blev en del av det politiska maktspelet och den rivalitet som rådde i den styrande överklassen.

När Rom kom i kontakt med och erövrade den hellenistiska världen blev grekisk skulptur högsta mode i den romerska eliten. Porträttkonsten i marmor uppkom i mötet mellan dessa två olika traditioner. Även den etruskiska konsten påverkade. Fanns det inte grekiska originalskulpturer så att det räckte, tillverkade romarna kopior.

Individens roll var starkare i romarriket än i många andra antika kulturer, inte minst i juridiken och politiken. Att visa upp sina framstående förfäders avbilder spelade roll t ex vid valkampanjer för offentliga ämbeten. Den kandidat som kunde påminna om att "farfarsfar" varit en framstående och seriös person ökade sin chans att bli vald.

Under det första århundradet f.Kr. producerades marmorporträtt i mycket realistisk stil. Ålderstecken som rynkor, ärr, vårtor och flintskallighet är typiska. Porträtten skulle spegla

romerska dygder och egenskaper som värdighet, förnuft och respekt för traditioner.

Under den romerska senrepubliken (första århundradet f.v.t.) är stilen särskilt realistisk med rynkor, vårtor, tunnhårighet etc (ibland nästan överdriven "veristisk"). I utställningen finns två manshuvuden, en äldre kvinna, samt en stor gravrelief med minst tre personer (av den tredje ser man bara armbåge och axel) i denna stil. Under kejsartiden blev porträtten ibland mer tillrättalagda, men de var fortfarande porträttlika (kejsar Augustus avbildas t ex under hela sin regering som ca 35 år gammal trots att han blev 77 år).

Under kejsartiden (27 f.v.t.-476 e.v.t.) blev porträtt en del av den statliga propagandan. Mode i dräkter och hår skiftade snabbt. Kejsarfamiljen blev förebilder för vad som var modernt. Ofta dateras porträtten med hjälp av frisyrier eller andra detaljer. Vid mitten av 100-talet e.v.t. började romarna att hugga in pupiller och iris i de tidigare endast målade ögonen.

I slutet av 200-talet e.v.t. omorganiserades imperiets styrelseskick, och även konsten påverkades. Senantikens porträtt uppvisade mindre realism och särskilt kejsarna avbildades nästan som storögda gudar – en stil som kom att leva vidare efter antiken i den bysantinska, kristna konsten.

En romersk skulptur behöver inte ha påträffats i Rom eller ens i Italien, utan kan vara från vilken del av Romarriket som helst.

Var är näsorna?

De flesta näsor har skadats när skulpturerna legat under jorden i hundratals år. Vissa näsor har dock avlägsnats avsiktligt. Det lättaste sättet att vandalisera ett skulpterat ansikte är förstås att hugga bort näsan.

Det fanns en vidskeplig tro att en avliden människas ande kunde bosätta sig i ett porträtt. För att undvika sådana spökerier kunde näsan, som sågs som vägen in i skulpturen, huggas bort.

Via näsan kom också de efterlevandes brännoffer de avlidnas andar tillgodo i dödsriket. Ville man av någon anledning göra livet i eftervärlden besvärligt för någons ande, så var det enklast att hugga av porträttets näsa.

Impopulära personers porträtt förstördes också av politiska skäl. Flera romerska kejsare drabbades efter sin död av att man förstörde deras porträtt och högg bort deras namn från inskrifter, för att radera personerna ur historien.

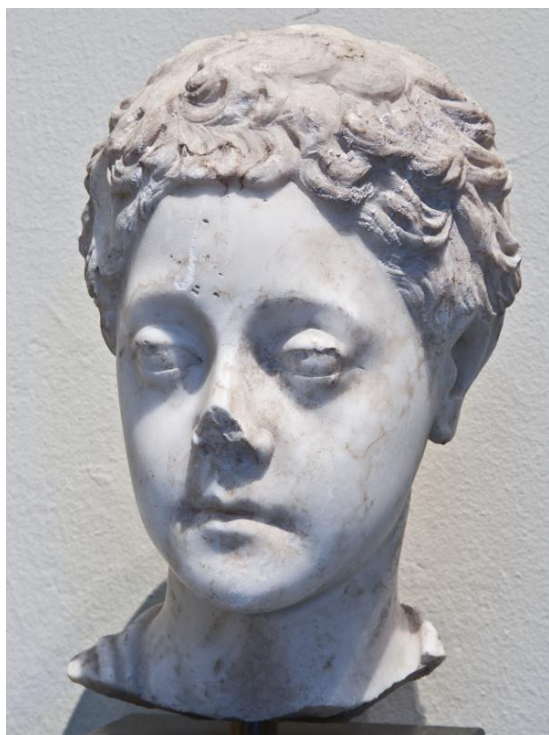
Utplåningen var dock inget som lyckades fullt ut – trots alla dessa ansträngningar finns det porträtt bevarade av alla de kejsare som drabbades av detta. Att bli bortglömd var det värsta öde antikens människor kunde tänka sig.

Antika skulpturer förstördes ibland även av religiösa skäl. Nyare religioner som kristendom och islam kunde stundtals inte tolerera det man såg som avgudabilder.

Var är snopparna?

Många antika mansskulpturer saknar sina könsorgan. Det beror på att nyare religioner som kristendom och islam förändrade synen på nakenhet under de många hundra år som statyerna legat glömda nere i marken. Kroppen betraktades nu som syndig, skamlig eller rentav farlig att titta på. Man beundrade de antika konstverken, men särskilt statyernas snoppar hade blivit ett problem. En enkel lösning var att hugga bort dessa, och ibland även täcka för med fikonlöv av marmor. När statyn av Apollon Ödledödaren (entrén) köptes till Sverige 1930 hade den ett sådant löv, som nu är borttaget igen. Antika statyer har alltså medvetet förändrats för att passa in i senare tiders synsätt.

I den mansdominerade antiken var det inget ovanligt med mäns nakenhet. Grekiska män idrottade nakna i de olympiska spelen och romarna umgicks nakna i sina badhus. Överallt fanns skulpturer av nakna manskroppar - kvinnliga gestalter avbildades däremot oftast iförda olika dräkter.

Kejsar Commodus som ung.

LIVET PÅ CAESARS TID

Livet i antikens Rom var ofta en hänsynslös tillvaro, med en liten elit och mängder av fattiga människor. Brottslighet, arbetslöshet, sjukdomar och kampen för en rimlig plats i hierarkin var vardag, så som fortfarande är fallet i många stora städer. Den mänskliga naturen är likadan nu som då. Ur en dramatisk synvinkel är det intressant att romarna ändå var bland de första som fick ett skriftligt system av lagar som gällde överallt i romarriket i den civila och offentliga världen. Detta lagsystem utvecklades allt eftersom samhället blev mera komplext och riket växte.

Romarna definierade sig själva mot bakgrund av religionen, utbildningen, kulturen, filosofin och lagen. Religionen var inte endast en privatsak, utan starkt förknippad med det offentliga livet. Romarna hade inga weekends men däremot mängder av festdagar där de olika gudarna ärades med ceremonier och offer. Att visa fromhet, *pietas*, mot gudarna ansågs vara en av samhällets viktigaste dygder. I hemmen tillbads hushållets gudar, *larerna*,

och häri deltog såväl familjen som de frigivna och slavar.

De romerska medborgarna var strikt indelade i klasser baserade på förmögenhet, från de rikaste senatorerna till de fattigaste som ofta var beroende av gratis spannmål från staten. Skillnaden mellan rik och fattig var stor och märktes på alla plan. Den fattiges basmat var bröd, olivolja och vin och därtill lite grönsaker och baljfrukter. Den rike fick också bröd, olivolja och vin men även kött, fisk, grönsaker och frukt, tillagat med många exotiska kryddor, som idag är vanliga, men som då var lyx. Maten tillagades av slavar som även stod för städningen. I Rom bodde de fattiga i lägenheter i flervåningshus – en hel familj, inklusive far- och morföräldrar, kunde vara inklämda i en enrummare. De rika bodde också med många familjemedlemmar, men i egna hus smyckade med målningar och mosaiker. Här fanns en offentlig del där familjefadern höll hov, och en privat del med matsal, arbetsrum, sovrum och bad där rummen vette mot en trädgård. Ofta hade de rika familjerna även en villa eller lantgård utanför Rom.

MÄN, KVINNOR, BARN, MEDBORGARSKAP OCH SLAVAR

Män och kvinnor

Samhällena under den antika epoken var alla mansdominerade och det fanns ingen jämställdhet mellan könen. Hos etruskerna och romarna var kvinnans ställning något starkare än bland grekerna. Familjens äldste man var dess överhuvud och fattade alla beslut. Det innebar mycket makt, men också att han blev anklagad för fel familjemedlemmarna begått. Kvinnors plats var i hemmet där de tog hand om hushållet och barnen, men de kunde ha egna pengar och åtnjuta en viss frihet.

Äktenskapen var ofta ekonomiska och sociala arrangemang vars främsta syfte var att alstra avkomma och garantera släktens fortlevnad. Ofta var kvinnan betydligt yngre än sin make. I både Grekland och Rom kunde såväl män som kvinnor begära skilsmässa. Det känslomässiga kärlekslivet ägde inte nödvändigtvis rum inom äktenskapet.

Barn

Pojkar värderades i allmänhet högre än flickor. Söner skulle föra vidare släktens blod och namn, och fick till skillnad från döttrarna ofta möjlighet att gå i skola. I Rom var det lagligt att gifta sig redan vid 12 års ålder för flickor och 14 år för pojkar, men de flesta äktenskap ingicks i de sena tonåren. Mer förmögna familjers barn fick undervisning antingen i skolor eller i hemmen. De lärde sig att läsa och skriva latin, och eventuellt grekiska, samt studerade litteratur, filosofi och retorik. Fattiga barn fick lära sig av föräldrarna.

Det romerska medborgarskapet innebar en särskild politisk och juridisk status. Fria män och kvinnor i Italien var medborgare, men kvinnor fick ej inneha ämbeten eller rösta. Även utvalda invånare i andra delar av riket kunde tilldelas medborgarskap. År 212 e.v.t. gjordes alla fria män inom romarrikets gränser till medborgare.

3100944_Bild

Slavar

Grekland och Rom var samhällen baserade på slavarbete. Slavarna befann sig längst ned i samhället, och betraktades som andra människors ägodelar. De hade inga rättigheter, och fick ofta inte ens gifta sig. Barn som föddes av slavar blev själva slavar. Man kunde också bli slav genom att tillfångatas i krig.

En slav kunde frigges eller friköpas för pengar. Manliga slavar som frigavs kunde bli medborgare. Frigivna fick inte väljas till ämbeten, men kunde nå andra högt uppsatta positioner i samhället.

Ingen vet säkert hur stor andel av befolkningen som var slavar, men ca 10-20% är en vanlig uppskattning för den romerska kulturen.

3100945_Bild

MYTOLOGI

Via etruskerna, men även direkt från grekerna, influerades romarna av den grekiska kulturen. Mytologin och religionen blev något de inkorporerade i sin kultur, romantiserade, brukade och omvandlade.

För studie av detta område är det praktiskt att ta sig till centralhallens nedre hörn och den så kallade Mythörnan, där dessa aspekter tas upp och där flera grekiska föremål med mytologiska och religiösa motiv visas.

Många vaser har motiv ur myternas värld. Här kan man t ex peka ut hjältarna Aeneas, Herakles, Orfeus, Theseus och Akilles, eller gudarna Dionysos och Athena. Myterna var populära och figurerna allmänt bekanta. Man behövde sällan skriva ut namnet på de gudar och hjältar som avbildades.

De grekiska myterna var mer än bara sagor. De användes för att förklara hur världen fungerar och varför saker ser ut som de gör. Myterna är ofta kopplade till specifika platser i Medelhavsområdet, och kan ibland ha en delvis historisk bakgrund. Mytologin är full av berättelser om gudar, hjältar, människor och monster.

Gudarna såg ut och uppförde sig som människor. De känns lättast igen på sina olika tillbehör som visar vilket område de ansvarar för.

Gudarna var alla släkt med varandra och kunde bli förälskade, svartsjuka och hämndlystna. I myterna ingriper de ofta i människornas värld. Tolv av de mäktigaste gudarna bodde på Olympen, på toppen av berget Olympos, efter att själva ha tagit makten från en tidigare generation gudar, titanerna. Kring dessa olympiska gudar fanns ett stort antal mindre gudomligheter och mytologiska varelser.

Många hjältar var barn till en mänsklig och en gudomlig förälder – ofta den högste guden Zeus. Hjältarna hade ibland övermänskliga förmågor, men var alla dödliga. Den mest populäre hjälten var Herakles, som utförde tolv berömda stordåd. Han var den ende hjälte som upphöjdes till Olympen efter sin död.

Myterna berättades ursprungligen muntligt. Den första bok som skrevs på grekiska var Iliaden, den mytologiska berättelsen om det trojanska kriget.

När etruskerna och romarna kom i kontakt med den grekiska mytologin, överförde de stora delar av den till sina egna gudar. Gudarna är desamma men i Italien har de andra namn. Det fanns även inhemska romerska myter, som ofta handlade om romarnas egen historia och identitet.

Den stora rödfiguriga amforan (i mittenmontern) avbildar en scen från det trojanska kriget med gudinnan Atena flankerad av hjältarna Odysseus och Diomedes. Hjältarna har just återvänt från en nattlig commando-räd i Troja, där de klättrat över stadsmuren, tagit sig in i ett tempel och stulit den lilla skulptur som Diomedes håller i famnen. Detta är *palladiet*, en staty av Athena som enligt myten skyddade Troja från att erövras.

Fördjupning: Romarna ansåg att de själva härstammade från trojanerna, och att palladiet till slut kommit att förvaras i Vestatemplet på Forum Romanum i Rom. I den vänstra montern finns också en svartfigurig vas med den trojanske hjälten Aeneas som bär sin gamle far på ryggen vid flykten från Troja. Enligt romersk tradition var det Aeneas som förde palladiet till Italien.

Jaktgudinnan Artemis (egen staty)

Statyn av Artemis (Diana hos romarna) rör sig framåt och sänker sin pilbåge efter att ha avfyrat en pil. Liksom sin tvillingbror Apollon är hon bågskytte och pilbåge är hennes vanligaste tillbehör. Den stora marmorskulpturen är ett bra exempel på hur antika fragment på 1700-talet kompletterades med moderna reservdelar - det ansågs då viktigare att statyerna var kompletta än att de var helt antika. Ansiktet och torson med klädedräkten är antika (troligen från romersk kejsartid ca 50-200 e.v.t.), medan bottenplattan, underbenen, armarna, halsen, bakhuvudet och näsan alla är kompletteringar från 1700-talet. Vid knäskarvarna kan man tydligt se skillnad på underbenens släta, oskadda yta och dräktens slitna, repiga och lagade yta. Troligen kommer ansikte och kropp från två olika skulpturer. Jämför gärna jaktgudinnan med den helt antika och orestaurerade Dionysosstorson intill som saknar armar, ben och huvud.

Fördjupning: I slutet av 1700-talet och början av 1800-talet blev antiken på modet bland Europas kungligheter, aristokrater och intellektuella. Många reste på en bildningsresa, *grand tour*, till framför allt Italien och besökte Rom, Pompeji och andra platser med antika lämningar. Den som hade råd kunde också köpa med sig hem en vas eller skulptur till sin privatsamling. Nästan samtliga skulpturer som inköpts på 1700-1800-tal är restaurerade: förutom Artemis kan man visa Dionysoshuvudet mittemot och de två Apollonstatyerna vid entrén.

Man ville helst ha statyer av gudar och berömda personer, så ibland gavs skulpturerna nya identiteter - bland Medelhavsmuseets romerska porträtt finns t ex ett anonymt huvud med namnet på kejsar Vitellius graverat på sockeln som är från 1700-1800-tal. Sveriges kung Gustaf III reste till Italien 1783-1784 och hans samling av marmorskulpturer finns i Antikmuseet på Stockholms slott.

Efter en studie av utställningens romerska och grekiska skulpturer finns möjligheten att även besöka andra delar av museet där ett närbesläktat utbud huserar:

GULDRUMMET

Här finns museets exklusiva samling av guld- och silverföremål från Anatolien, Mesopotamien, Syrien, Egypten, Grekland, Cypern, Italien och Bysans. Mer information om utbudet hittas här: [Guldrummet - Medelhavsmuseet](#)

CYPERN GENOM TIDERNA

Stora delar av centralhallen utgörs av utställningen om Cypern. För antikens greker var Cypern främst känt som kärleksgudinnan Afrodites födelseplats - men Medelhavsmuseets Cypernutställning spänner över mer än 7000 år av cyprisk kultur, från stenåldern till romersk kejsartid. Centrum i utställningen utgörs av de spektakulära fynden från kultplatsen Ajia Irini. I en enorm monter möter besökaren nästan 1000 terrakottafigurer ansikte mot ansikte. De är högtidliga gåvor till en okänd gud, och är uppställda kring den heliga sten som innehöll gudens magiska kraft. Mer information om utbudet hittas här: [Cypern genom tiderna - Medelhavsmuseet](#)

Efter en rundtur i centralhallen finns möjligheten att gå upp till museets STUDIEGALLERI som ligger en trappa upp och rör sig utmed ena sidan av lokalen. Här finns mängder av föremål från Grekland, Rom och Egypten, uppdelade utifrån olika geografiska regioner, epoker och teman: Bilden av människan, Gudarnas värld, Lust och fägring, Bröd och skådespel, Djurens värld och Upplysning – ljus och skrift.

I montrarna längs väggen visas keramik från ca 3000 f.v.t.-300 e.v.t., kronologiskt ordnad efter keramiktyper och vasformer. Keramik är ofta den vanligaste och säkraste metoden för datering av arkeologiska platser. Broschyren finns!